

บทสังเคราะห์วิทยานิพนธ์เรื่อง “ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาว
ไทยเชื้อสายโปรตุเกส: กรณีศึกษาชุมชนวัดซางตาครู้ส ย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร”¹

The Synthesis of the “Continuity and Change of Thai-Portuguese Culture:
A Case Study of Santa Cruz (Gudichin) Community in Bangkok”

ดร.กนิษฐา ชิตช่วง²

Dr.Kanitha Chitchang

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการสังเคราะห์วิทยานิพนธ์เรื่อง “ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาว
ไทยเชื้อสายโปรตุเกส: กรณีศึกษาชุมชนวัดซางตาครู้ส ย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร” ซึ่งประมวลผลได้ว่า การนำเสนอวัฒนธรรม
ของชาวโปรตุเกสปัจจุบันที่ตั้งถิ่นฐานทั้งในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและ
เศรษฐกิจทั้งในระดับภายในประเทศ และระดับภูมิภาคเอเชียกับยุโรป ภายใต้บริบทของระบบโลกาภิวัตน์ บริบทโลกยุคหลัง
สงครามเย็น ตลอดจนการก้าวเข้าสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน

คำสำคัญ: วัฒนธรรมชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส, ชุมชนวัดซางตาครู้ส, โลกาภิวัตน์, หลังสงครามเย็น, ประชาคมอาเซียน

Abstract

The purpose of this article is to synthesize the thesis “Continuity and Change of Thai-Portuguese Culture: A Case Study of Santa Cruz (Gudichin) Community in Bangkok”. The conclusion are the presentation of the Portuguese culture at present both in Thailand and in Malaysia were the impact of the changing under the regional and Global politics and economic context since the post Cold War.

Keyword: Thai-Portuguese Culture, Santa Cruz Community, Globalization, Post Cold War, ASEAN Community

สาระสำคัญของวิทยานิพนธ์

สาระสำคัญของวิทยานิพนธ์เรื่อง ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส: กรณีศึกษาชุมชนซางตาครู้ส ย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้ มีความสืบเนื่อง กับชาวโปรตุเกสตั้งแต่สมัยอยุธยา ผ่านกลุ่มบุคคลสำคัญ 3 กลุ่ม คือ บาทหลวง ทหารรับจ้าง และพ่อค้า ที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมโปรตุเกสดั้งเดิมแก่ผู้สืบทอดในสยาม และเกิดเป็นชุมชนโปรตุเกสตั้งแต่สมัยอยุธยา ขณะเดียวกันการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกสทั้ง

¹ ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จาก โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. รุ่นที่ 9 ภายใต้แนวคิดกลุ่มวิถีวัฒนธรรมอาเซียน

² อาจารย์ประจำ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สามกลุ่มนี้ เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามได้ถูกปรับเปลี่ยนให้มีความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น (Localized) เพื่อสามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมของสยาม ที่มีความแตกต่างไปจากประเทศ เมืองแม่ ทั้งทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ สภาพสังคม รวมถึงการแต่งงานกับชาวพื้นเมือง ส่งผลให้เกิด การผสมผสานและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกสในประเทศไทย เช่น การประกอบอาชีพ ภาษา สถานะทางสังคม อาหาร เป็นต้น

ความน่าสนใจในการเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนวัดข้างตาคูร์ส ย่านกุฎีจีน สามารถธำรงรักษาและนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นชุมชนชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ทั้งด้านพิธีกรรมและวัฒนธรรมทางด้านอาหาร ปัจจุบันชุมชนวัดตาคูร์ส เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ร่วมกับชุมชนชาวพุทธ ชาวจีน ชาวมุสลิม สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทย เป็นสังคมที่ยอมรับความแตกต่างของวัฒนธรรมอื่นๆ ทำให้วัฒนธรรมย่อยสามารถดำรงอยู่ได้ และเกิดผลดีในทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ภายในชุมชน ทั้งนี้วัฒนธรรมของชาวชุมชนวัดข้างตาคูร์ส มีความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมของประเทศไทยและสังคมโลก

เงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้เกิดความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมโปรตุเกสในประเทศ คือ

1. ความภาคภูมิใจของชาวโปรตุเกสในฐานะผู้รับใช้กษัตริย์ไทย กล่าวคือ กลุ่มทหารโปรตุเกสรับจ้าง ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการใช้อาวุธปืน ได้มีบทบาทในการร่วมรบกับพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่ในสมัยอยุธยา จนได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ชาวโปรตุเกสกลุ่มนี้ สามารถตั้งบ้านเรือนและศาสนสถานอย่างมั่นคงในอยุธยาได้ การก่อตั้งชุมชนโปรตุเกสจึงได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และด้วยสาเหตุที่สังคมอยุธยา มีลักษณะเป็นสังคมนานาชาติ มีตลาดการค้าที่สำคัญ จึงมีชาวโปรตุเกส อาชีพพ่อค้า เข้ามาติดต่อค้าขาย และตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการค้า การเดินเรือ วัฒนธรรมทางด้านภาษาและอาหาร เป็นต้น ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มสลาย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงทำสงครามเพื่อกอบกู้เอกราช มีบันทึกหลักฐานของบาทหลวง ว่ามีเหล่าทหารโปรตุเกสได้ร่วมรบในสงคราม จนเป็นที่พอพระทัยในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ชาวโปรตุเกสผู้ร่วมรบเหล่านี้ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตในการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ของชุมชนวัดตาคูร์สในปัจจุบัน เรียกว่า “ค่ายข้างตาคูร์ส” เป็นภาษาโปรตุเกส แปลว่า ไม้กางเขนศักดิ์สิทธิ์ พร้อมกับการสร้างศาสนสถานสำหรับชาวโปรตุเกส ผู้นำถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก หลังที่หนึ่งตั้งแต่ พ.ศ.2312 (ค.ศ.1769) เป็นต้นมา

2. ศาสนาคริสต์ มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเป็นศูนย์รวมของชาวไทย เชื้อสายโปรตุเกส และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่นับถือศาสนาคริสต์ให้มีความเป็นเอกภาพ ในแง่ของการสืบทอดทางพิธีกรรม เช่น พิธีถอดพระ ในวันศุกร์ศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้และธรรมเนียมปฏิบัติให้กับสมาชิกในชุมชนในฐานะผู้สืบทอด นอกจากนี้ศาสนสถานของชุมชน ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวคริสต์ ในละแวกวัดข้างตาคูร์ส ย่านกุฎีจีน สำหรับใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีร่วมกัน และถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ สามารถศึกษาประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สืบเนื่องอย่างยาวนานตั้งแต่ในสมัยกรุงธนบุรี

3. กระแสชุมชนท้องถิ่น จากแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่บัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช ตั้งแต่พุทธศวรรษ 2540 (1990) ทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้และนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมโปรตุเกสในประเทศไทยให้เด่นชัดขึ้น ขณะที่บริบทของสังคมโลกในช่วงเวลานี้ เกิดความพยายาม ในการค้าข้ามพรมแดนระหว่างทวีปยุโรปและเอเชีย ส่งผลให้ประเทศไทย และโปรตุเกส ดำเนินความสัมพันธ์ภายใต้ข้อตกลงทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการกระชับสัมพันธ์มิตรของทั้งสองประเทศและปูทางไปสู่การทำการค้าร่วมกันแบบทวิภาคีต่อไป

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกสในประเทศไทย ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมดังนี้

1. สภาพทางภูมิศาสตร์และพืชพันธุ์ธัญญาหารในประเทศไทย มีความแตกต่างจากที่ประเทศโปรตุเกส ดังนั้น เมื่อชาวโปรตุเกสเดินทางเข้าตั้งถิ่นฐานในสยาม จึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของไทย ด้านการทำอาหารและขนม

ของชาวโปรตุเกส จึงมีการปรับใช้วัตถุดิบและอุปกรณ์ที่สามารถหาได้ในประเทศไทย เช่น ชนิดของปลาที่ใช้ในการประกอบอาหาร เครื่องมือที่ใช้ในการผสมขนม หรือการใช้เตาอบขนมฝรั่งกุฎีจีน เป็นต้น

2. นโยบายของประเทศไทย ที่ทำให้ลูกหลานชาวโปรตุเกส เข้ามาอยู่ในระบบมูลนายไพร่ ตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ มีพันธะในการถูกเกณฑ์แรงงาน และต้องเข้าทำงานให้กับสังกัดกรมต่างๆ อันส่งผลต่อการสร้างแบบแผนวัฒนธรรมเชื้อสายโปรตุเกส ต่อมาในยุคสมัยใหม่ รัฐสยามได้รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก มีการออกพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 (ค.ศ.1913) และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 (ค.ศ.1921) ส่งผลให้ครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส มีนามสกุล เป็นภาษาไทย แสดงถึงความเป็นพลเมืองไทย และส่งต่อความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทยให้กับผู้สืบทอดนามสกุล ในรุ่นต่อมา ส่วนด้านการศึกษา ชุมชนชาวโปรตุเกส อยู่ภายใต้ระบบการศึกษาภาควิชาการตามแบบเรียนเป็นภาษาไทย ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในชุมชนชาวโปรตุเกส ในระยะนี้ จึงมีลักษณะของการเป็นพลเมืองไทย เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย อย่างชัดเจน

3. การปรับตัวของพระศาสนจักรภายหลังการสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 (พ.ศ.2508 ค.ศ.1965) ได้มีนโยบาย ที่ส่งผลต่อการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น (ค.ศ.1965) คือ “ธรรมนูญด้านการอภิบาล เรื่อง พระศาสนจักรในโลกสมัยนี้ (Gaudium et Spes) เอกสารจากสังคายนาวาติกันครั้งที่ 2 ในสมณสมัยสมเด็จพระสันตะปาปา ปอลที่ 6 ประกาศ ณ วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1965” ในบทที่ 2 หัวข้อการพัฒนาวัฒนธรรมส่งผลให้ศาสนจักรทั่วโลกมีการปรับนโยบาย โดยให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นมากขึ้นเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปและให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่นพิธีกรรมทางศาสนาในระยะนี้จึงเปลี่ยนแปลงมาใช้ภาษาไทยในการสวดภาวนาแทนภาษาละตินและปรับพิธีกรรมบางอย่างให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย โดยที่ไม่ขัดกับหลักข้อเชื่อ เช่น ใช้การไหว้แทนการจูบเคารพพระรูป

ผลจากนโยบายของภาครัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ได้ส่งผลให้ชุมชนชาวโปรตุเกส มีขอบเขตพื้นที่การตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยอย่างชัดเจน มีสถานะเป็นพลเมืองไทย มีนามสกุลไทย และภายหลังจากการสังคายนาวาติกันครั้งที่สอง ศาสนพิธีต่างๆของศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ได้ปรับเปลี่ยนให้เข้าสู่วิถีแบบไทย ดังนั้นชาวชุมชนชาวโปรตุเกส ผู้มีบรรพบุรุษ เป็นชาวโปรตุเกส จึงมีสถานะเป็นชาวไทย พลเมืองไทย ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2528 (1985) รัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยและ รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐโปรตุเกส ได้ลงนามในความตกลงทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดข้อตกลงในการสนับสนุนการศึกษาระหว่างสองประเทศในด้านวัฒนธรรม ส่งผลให้ต่อมาในระยะหลัง พ.ศ.2540 (1990) เป็นต้นมา ถึง พ.ศ.2554 (2011) เกิดการสนับสนุนจากภาครัฐในการจัดงานสัมมนา เสวนาทางวิชาการ และการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส ในช่วงระยะเวลา 500 ปี ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนชาวโปรตุเกส ที่มีเกี่ยวข้องกับชาวโปรตุเกส ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้น ภายใต้อำนาจของกรมวัฒนธรรมไทยเชื้อสายโปรตุเกส ที่มีต่อบรรพบุรุษ ชุมชนชาวโปรตุเกสเกิดความตื่นตัว ในการอธิบายที่มาของครอบครัว เกิดกระแสชุมชนนิยม ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจภายในชุมชน สามารถสร้างสินค้าทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน คือ ขนมฝรั่งกุฎีจีน นอกจากนี้ ประชาชนชุมชน ชาวโปรตุเกส ยังคงทำหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนได้ดี ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสนับสนุนอย่างสำคัญ ให้ชุมชนชาวโปรตุเกส มีสถานะเป็นชุมชน แห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ.2550 เป็นต้นมา

บทสังเคราะห์ผลการศึกษา

วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวโปรตุเกสที่ได้เผยแพร่ ผ่านชนชั้น พระสงฆ์ ทหารรับจ้าง และพ่อค้า มาตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาจนถึงปัจจุบัน โดยสะท้อนผ่านชุมชนวัดชาวโปรตุเกส ย่านกุฎีจีน นั้น เป็นวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ วัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากประเทศโปรตุเกสในลักษณะของความสืบเนื่อง กับวัฒนธรรมโปรตุเกสที่ผ่านการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จนเกิดเป็นวัฒนธรรมโปรตุเกสที่มีลักษณะเฉพาะหรืออัตลักษณ์ของชุมชนวัด ชาวตา-ครูส

ย่านกุฎีจีน ซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของชุมชนชาวโปรตุเกสในที่อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น ชุมชนวัดคอนเซ็ปชัน หรือชุมชนวัดกัลป์
หว่า ในบางประการ

นางสาว พอลุทัย อุดใจ ได้วิเคราะห์ปัจจัยที่นำมาสู่การหล่อหลอมวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกส ในชุมชนวัดข้างตาค
รัส ย่านกุฎีจีน ว่ามาจากปัจจัยหลักสี่ประการคือ ประการแรก การที่วัฒนธรรมโปรตุเกสต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม
ท้องถิ่นไทยตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ภายใต้ระบบมูลนายไพร่ รวมถึงการถูกกลืนกลายทางวัฒนธรรมจากความเป็นชาว
โปรตุเกสสู่ความเป็นพลเมืองไทยนับตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับ
กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ในขณะนั้น ประการที่สองคือ ผลของการส่งคนงานมาติดกันครั้งที่สอง พ.ศ.2508 (ค.ศ.1965) ได้
ทำให้พระ ศาสนจักรทั่วโลกปรับนโยบายให้ การประกอบศาสนพิธีต้องมีแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นเช่น
วัฒนธรรมไทยเป็นต้น อันส่งผลให้การประกอบศาสนพิธีในโบสถ์วัดข้างตาครัสต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยด้วย อาทิ
ทำนองการสวดมนตร์ ให้มีท่วงทำนองแบบสรภัญญะ เป็นต้น ประการที่สาม ปัจจัยจากกระแสชุมชนท้องถิ่นนิยมที่เกิดขึ้นใน
สังคมไทยในช่วงทศวรรษที่ 2540 (ทศวรรษ 1990) และการประกาศส่งเสริมหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของ อดีต
นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้ทำให้ชุมชนวัดข้างตาครัส ย่านกุฎีจีน เกิดสำนึกในการส่งเสริมและพัฒนา
วัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ประการที่สี่ มาจากการที่ รัฐบาล ประเทศสาธารณรัฐโปรตุเกส ได้ขอความร่วมมือ
มายังประเทศไทยทั้งภาครัฐและเอกชนในการจัดทำกิจกรรมรำลึกถึง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐ
โปรตุเกส ครบรอบ 500 ปี ใน พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011)

การหวนระลึกและรื้อฟื้นวัฒนธรรมโปรตุเกสจนนำมาสู่การจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองดังกล่าวข้างต้นนั้น พบว่าเกิดขึ้น
ในช่วงทศวรรษ 2540 (ค.ศ.1990) จนถึงทศวรรษ 2550 (ทศวรรษ 2010) อันเป็นช่วงเวลาที่สำคัญ เพราะมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
หลายเหตุการณ์และมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างมีนัยสำคัญคือ เป็นปีที่ครบรอบ 100 ปี การเสด็จประพาสยุโรปของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาของการครบรอบความสัมพันธ์ไทย-รัสเซีย ครบรอบ 100 ปี เป็น
ช่วงเวลาของการครบรอบความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี ตลอดจนเป็นช่วงเวลาหลังจากการที่รัฐบาลไทยลงนามใน
สนธิสัญญาทวิภาคีกับรัฐบาลประเทศสาธารณรัฐโปรตุเกส ในการแลกเปลี่ยนด้านวิทยาการและศิลปวัฒนธรรม พ.ศ.2528
(ค.ศ.1985) อันเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมโปรตุเกสในประเทศไทย พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011) ซึ่งอาจ
กล่าวได้ว่าเหตุการณ์เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยผ่านความร่วมมือทั้งฝ่ายรัฐบาล ประชาชน และเอกชนในภาคธุรกิจ ที่
ต้องการเห็นมิติที่ดีงามในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศในยุโรป ไม่ว่าจะเป็น รัสเซีย โปรตุเกส และกับประเทศ
ในเอเชียด้วยกันคือ ญี่ปุ่น ทั้งๆ ที่บริบทของการเมืองระหว่างประเทศที่ผ่านมาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่
20 นั้น สยามต้องเผชิญหน้ากับปัญหาหลักอาณานิคมอย่างหนัก ไม่ว่าจะเป็น วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 กับฝรั่งเศส วิกฤตการณ์
คาบสมุทรมาลายูและล้านนากับอังกฤษ ปัญหาอ้อยและปัญหาคมนในบังคับของชาติตะวันตกที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง ซึ่ง
ปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความทรงจำที่ไม่มีใครอยากจดจำ ภาพที่ไม่อยากจดจำในมิติความสัมพันธ์ระหว่างไทยซึ่งเป็น
ประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียกับประเทศเจ้าอาณานิคมซึ่งอยู่ในภูมิภาคยุโรปนี้ได้ถูกแทนที่และนำมาสู่การคัดสรรอดีตที่น่าทรง
จำขึ้นมาแทนที่ด้วย ภาพอันประทับใจอันเกิดจากกิจกรรมการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ที่ดีงามในอดีตมาผลิตซ้ำให้คนรุ่นหลังได้เห็น
อาทิ กิจกรรมการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ.
2440 (ค.ศ.1897) ที่สะท้อนภาพการเตรียมการและการต้อนรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์อย่างสมพระเกียรติยศใน
ทุกประเทศทั้งในยุโรปและเอเชียที่พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเยือน ตลอดจนการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
บรมราชกุมารีทรงมีพระราชดำริให้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งคณะ อนุกรรมการชำระเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่
เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัสเซีย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสครบรอบ
ความสัมพันธ์ 100 ปี ไทย-รัสเซีย และตามมาด้วยการพิมพ์หนังสือครบรอบความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส ครบรอบ 500 ปี ใน
พ.ศ.2554 พร้อมกับการจัดงานเฉลิมฉลองพร้อมกันทั้งในประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐมาเลเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่

มะละกา ระหว่างเดือน ตุลาคม พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011) ซึ่งเป็นสถานที่แรกๆ ที่ชาวโปรตุเกสเคยไปตั้งถิ่นฐานก่อนที่จะเดินทางมาถึงประเทศไทยในสมัยอยุธยา

เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมเฉลิมฉลองครบรอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศโปรตุเกส ที่ดำเนินการมาตลอดช่วงทศวรรษ 2540-2554 (ค.ศ.1997-2011) นั้น จะพบว่าไปเกี่ยวเนื่องกับปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ หลายเหตุการณ์ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีความเชื่อมต่อกับความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ภูมิภาค คือ เอเชียกับยุโรป ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และแนวทางการเข้าสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน ตามนโยบายสามเสาหลักของประชาคมอาเซียน คือ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม โดยสามารถแยกวิเคราะห์แต่ละประเด็นที่มีความสืบเนื่อง กับแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง คือปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 (ทศวรรษ 1980) ที่สืบเนื่องมาจากระบบอาณานิคมที่อังกฤษเป็นผู้นำโลกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่รู้จักกันในนาม Pax -Britanica ได้เสื่อมสลายไปในช่วงการเกิดสงครามโลกครั้งที่สองกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทำให้ประเทศอังกฤษต้องมืองถ่ายอำนาจทางการเมืองในเขตผลประโยชน์ของตนทวีปเอเชียให้แก่สหรัฐอเมริกา ส่งผลให้ในช่วงสงครามเย็นสหรัฐอเมริกาจะเข้ามามีบทบาททางการเมืองและการทหาร และทางเศรษฐกิจกับทวีปเอเชียเป็นอย่างมาก บทบาทของสหรัฐในภูมิภาคเอเชียอยู่ภายใต้นโยบายระบับยับยั้งลัทธิคอมมิวนิสต์ และก่อให้เกิดปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวเอเชียตามมา เมื่อเกิดสงครามเกาหลี สงครามในเวียดนาม สงครามล้างเผ่าพันธุ์ในกัมพูชา และทำให้กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องหันมารวมตัวกันเป็นสมาคมอาสา (และเป็นประชาคมอาเซียนในที่สุด) ใน พ.ศ.2510 (ค.ศ.1967) เพื่อป้องกันการรุกรานของลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาในภูมิภาคของตน ทว่าเหตุการณ์เหล่านี้ได้เริ่มคลี่คลายเมื่อสหรัฐอเมริกาถอนทหารจากเวียดนามและจากประเทศไทยในทศวรรษ 2516 (ปลายทศวรรษ 1970) เวียดนามยอมถอนทหารจากกัมพูชาและมีการเลือกตั้งทั่วไปเกิดขึ้นในกัมพูชาภายใต้การดูแลขององค์การสหประชาชาติ มีการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าของอดีตนายกรัฐมนตรี พลเอก ชวน หลีกภัย ในทศวรรษ 2530 (ค.ศ. 1980) ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับ การปรับกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจของประเทศค่ายคอมมิวนิสต์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น จีน รัสเซีย และเวียดนาม ที่หันมาใช้เศรษฐกิจแบบกลไกการตลาด

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นได้นำไปสู่ประเด็นที่สอง ควบคู่ขึ้นมา คือการที่ภูมิภาคเอเชียกับยุโรปหันมาหาช่องทางกระชับความสัมพันธ์ เพื่อนำไปสู่การเปิดตลาดการค้าเสรี ในรูปของการพบปะที่เรียกว่า ASEM (Asia-Europe Summit Meetings) ซึ่งจัดการประชุมร่วมกันของประเทศทั้งสองภูมิภาคครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2539 (ค.ศ.1996) ณ กรุงเทพมหานคร แต่ทว่าก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายในการสานสัมพันธ์อย่างสมบูรณ์ของทั้งสองภูมิภาค เพราะมีปัญหาด้านกำแพงภาษีและโควตาสินค้าจากทวีปยุโรป หรือ สหภาพยุโรป รวมถึงปัญหาการค้าได้ดุลของประเทศญี่ปุ่นต่อประเทศคู่ค้าในทวีปยุโรป และสหรัฐอเมริกา ซึ่งในระหว่างที่ยังแก้ไขปัญหาเหล่านี้ไม่ตก แนวทางการดำเนินนโยบายกระชับความสัมพันธ์ทางการทูตแบบทวิภาคี อาทิ ไทย-โปรตุเกส เพื่อแลกเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ ความรู้และวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2528 (ค.ศ. 1985) เป็นต้นมา ดูจะมีที่ทำได้ดีกว่าการประชุม ASEM ที่ผ่านมาเสียอีก ทั้งนี้ประเทศไทยเองก็เล็งเห็นศักยภาพของประเทศโปรตุเกสว่าเป็นประเทศที่มีองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ที่จะสามารถช่วยเหลือ แนะนำ และแลกเปลี่ยนกับประเทศไทยได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ นับตั้งแต่มีการลงนามในสนธิสัญญาความร่วมมือทางวัฒนธรรม การศึกษาและวิทยาศาสตร์ ระหว่างรัฐบาลไทยและโปรตุเกส ส่งผลให้มีคนไทยสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตจาก มหาวิทยาลัยของโปรตุเกสหลายคน และกลับมาเป็นอาจารย์ เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยของไทย อาทิ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นต้น และกำลังขยายการผลิตบัณฑิตไปตามมหาวิทยาลัยอื่นๆ เพิ่มขึ้น ตลอดจนเกิดการร่วมมือกันระหว่างสองประเทศในการศึกษาวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์และส่งเสริมการจัดสัมมนาและนิทรรศการทางวิชาการและด้านภาษาอีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้นจากปรากฏการณ์นำท่วมประเทศไทย พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011) ทางประเทศไทยได้ให้ความสนใจต่อองค์ความรู้ของประเทศโปรตุเกสในการจัดการน้ำเพื่อให้รอดพ้นจากภาวะน้ำท่วมด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่สาม คือ การก้าวเข้าสู่ความเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ.2558 (ค.ศ.2015) ทำให้ประเทศต่างๆ ในประชาคมอาเซียนตื่นตัวกับนโยบายสามเสาหลักของประชาคมอาเซียน ไม่ว่าจะเป็น เรื่องความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาความร่วมมือทางวัฒนธรรม ซึ่งมีการตื่นตัวของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะประเทศไทยมาตั้งแต่ พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011) จากการตื่นตัวของประเด็นนี้ ทำให้ประชาคมอาเซียนเริ่มให้ความสำคัญในสองประเด็นคือ ประเด็นแรก การกำหนดบรรทัดฐานเรื่อง “วิถีอาเซียน” (ASEAN Way) ซึ่งหมายถึงวิถีทางการทูตในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทระหว่างประเทศสมาชิกด้วยกัน ในรูปของกรอบการเจรจา กับประเด็นที่สองคือ การให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประชาคมอาเซียน ทั้งนี้ประเทศสมาชิกของประชาคมอาเซียน ที่มีแนวทางในการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประกาศออกมาเป็นนโยบายของรัฐที่ชัดเจนที่สุดก็คือ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียสมัยที่ ดร.มหาเธร์ โมฮัมหมัด เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ประกาศอย่างชัดเจนว่าประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียจะเป็นเอกภาพได้จะต้องมีการยอมรับในความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม นโยบายเช่นนี้ของสหพันธรัฐมาเลเซียได้ส่งผลอย่างมากต่อการประกาศตนของกลุ่มชาวโปรตุเกสที่มะละกา ว่าพวกเขาคือ “มะละกา-ปอร์ตูกีส-ยูเรเซียน” (Malacca-Portuguese-Eurasian) ซึ่งทำการเคลื่อนไหวจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 500 ปี ของการตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกสในมะละกา โดยสมาคมชาวโปรตุเกสในมะละกา ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ใน พ.ศ.2554 (ค.ศ.2011) ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับการจัดงานเฉลิมฉลองครบรอบ 500 ปี ของการตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกสที่อยุธยา และที่ชุมชนวัดช้างตากูรัฐ ในประเทศไทย ซึ่งการเฉลิมฉลองในทั้งสองประเทศนี้จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ เน้นให้เห็นภาพของความสวยงามทางวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกสที่สืบเนื่องมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงปัจจุบัน รวมถึงการพยายามตอกย้ำความเป็นโปรตุเกสแบบท้องถิ่นนิยม ด้วยการเรียกชื่อเมือง หรือประเทศนำหน้า อาทิ ชาวโปรตุเกสในประเทศไทย จะเรียกตนเองว่าเป็น “ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส” โปรตุเกสในมะละกา จะเรียกตนเองว่าเป็น “มะละกา-ปอร์ตูกีส-ยูเรเซียน” ดังที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นจึงอาจอธิบายได้ว่าการจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมของชาวโปรตุเกสในประชาคมอาเซียนโดยเฉพาะในประเทศไทยและสหพันธรัฐมาเลเซียมีสองนัยสำคัญคือ เป็นการปูพื้นฐานการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างภูมิภาคยุโรปกับเอเชีย ผ่านมิติทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะของการผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้เห็นถึงความไม่เป็นอื่นของความเป็นยุโรปในทวีปเอเชีย กับเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งทางสัญลักษณ์เชิงอำนาจของยุโรปที่จะเข้ามาแทนที่อำนาจของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่การสิ้นสุดลงของสงครามเย็น.

เอกสารอ้างอิง

- กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ. 2535. **ประมวลความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลต่างประเทศ (ระหว่างพ.ศ.2498-2534)**. กรุงเทพฯ: กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลอง 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปฯ. 2540. **การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ.116 เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- คณะอนุกรรมการชำระเอกสารทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซีย 100 ปี. 2540. **100 ปี ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซีย 100 ปี: คำแปลเอกสารประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). 2556. **เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการ 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติตะวันตกในอุษาคเนย์ 2054-2554**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. 2548. **สรุปการสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส**. กรุงเทพฯ: ทวีปไตร.

- Chirativat, S. et al. (eds.). 2001. **Asia-Europe on the Eve of the 21st Century**. Bangkok: Saksopha.
- Loke, B. 2005. ““The ASEAN Way”: Towards Regional Order and Security Cooperation?.” **Melbourne Journal of Politics** 30 (8): Retrieved 18 June 2014 from www.questia.com.
- Malacca Portuguese-Eurasian Association. 2011. **Commemorating 500 years of Portuguese-Eurasian Culture and History Date 26th-29th 2011 Portuguese Settlement in Malacca**. n.p.
- Mohamad, M. 2009. **The Malay Dilemma**. Singapore: Craft Print International Ltd.